

Fig. 1. Kirken set fra sydøst. KdefL fot. 1988. - *The church seen from the south-east.*

HØRNING KIRKE

HIELMSLEV HERRED

I sidste halvdel af 1500erne (s. 3078) og antagelig reformationen har kirken tilhørt kongen, hvilket først kan dokumenteres 1666.¹ På en auktion af kongelige kirker i Århus stift 1710² købtes kirkeamtmanden, etatsråd Jørgen Grabow, men kor tilbage til kronen og lagdes under Skanderborg terdistrikt.³ Ved auktionen over distriktets gods kirker 1767 erhvervedes Hørning kirke af amts mægtig Hans Lauritzen,⁴ der videresolgte den til hr. Lund i Skanderborg (vistnok sognepræst H Pedersen Lund), der atter solgte den til Jacob Jensen Rothhausen i Bodilmølle og to bønder i so Niels Nielsen Leth (Lille Lethenborg i Fregersl Peder Espensen; 1776 indberettet som kirkeejede Leths trediedel overgik siden til sønnen Peder Espensens part til datteren Anne Johanne.⁶ 180 gives Peder Nielsen Leth med flere som kirkeejere mens det 1832⁸ hedder, at kirken ejes af sognefoged Den overgik til selveje 1. januar 1911.

Efter klemmebrevet 1555⁹ blev Hørning *annex* Blegind. Ved præsteresidensens forlæggelse 1911 betydedes forholdet mellem de to sogne.

Kirken kroner en lille bakke i det højtliggende terræn et par kilometer nord for Stilling-Solbjerg sø og er synlig viden om. Det store sogn begrænses i øst af Århus å, hvor der ligger adskillige vandmøller. Åen danner skel mod Kolt sogn i Ning herred. Hørning, der ligger centralt i sit sogn og omtrent midtvejs mellem Århus og Skanderborg, har i efterkrigsårene oplevet en betydelig befolkningstilvækst og en bymæssig udbygning af ekstraordinært omfang. Udover kirken er kun få bygninger bevaret fra ældre tid (Gfr.fig.37).

Kirkegården er øget mod vest i 1960erne (Volmer Rud Nielsen, Horsens), og i 1980erne er den genstand for en udvidelse og omlægning, der forventes afsluttet først i 1990erne (Hans Jørgen Nielsen, Skanderborg); til den tid vil den dække et areal, der er 4-5 gange større, end det var indtil for få år siden. Nærmest kirken er

Fig. 2. Kirken set fra sydvest omkring århundredskiftet. - *The church seen from the south-west c. 1900.*

skellet mod øst, ved hovedlandevejen, hvor terrænet falder nogle meter, og mod nord, langs Kirkevej, identisk med kirkegårdens ældre begrænsning, men af den oprindelige *begning* er intet bevaret. Da denne 1618¹⁰ nævnes første gang, udgjordes den af stendige, og således har det været frem til vore dage. I tidens løb er dele af gærdet blevet udbedret og lagt op; 1892¹¹ gennemførtes en fuldstændig omsætning.

For tiden er der to hoved*adgange*: én på sydsiden ud for våbenhuset og én ved en nyanlagt parkeringsplads vest for tårnet. Søndre port er udformet med galvaniserede jerngitterfløje mellem piller i blank mur af røde sten; pillerne afdækkes med støbt plade og kugle og er formentlig identisk med to af de tre, der opsattes 1931.¹¹ Porten ved parkeringspladsen er et led i den igangværende udvidelse og består af jerntræmefløje på kalksandstenspiller. I nordsiden ved Kirkevej er en ny fodgængerlåde.

Indgangene nævnes tidligst ved syn 1721,¹² efter at kirken var lagt ind under Skanderborg rytterdistrikt; man konstaterede da, at porten og lågerne »længe har været nedfaldne«. Søndre indgang, der rummede port og låge, var hovedindkørsel og blev udspækket og kalket 1734,¹³ hvorfor den sandsynligvis har været en *muret tportal*; denne synes sløjft og erstattet af murede tpillar 1854.¹⁴ I hvert fald siden 1829¹⁵ eksisterede desuden en låge mod nordvest.

Bygninger m.v. på kirkegården. Et temmelig stort ligkapel med fladt tag og mure af hvide synopalsten blev indviet 1968 vest for kirken, på den første udvidelse. Huset, der er tegnet af Flemming Steen Seiersen, indeholder tillige redskabsrum og toiletter. Det afløste et hvidkalket, teglhængt tflighus, der lå nordvest for kirken og var opført omkring 1920. Landsbyens rytterskole fra 1720'erne erhvervedes 1978 af menighedsrådet for at indgå i det fremtidige kirke-

gårdsanlæg. Desuden er af Bent Meyer projekteret en sognegård ved Nørre Alle, vest for kirken.¹⁷

Den sparsomme træbeplantning udgøres mod øst og den tilstødende del af nordsiden af en nysat bøgehæk og spredte, unge ege; i øvrigt er der store træer hist og her samt en allé af små, klippede linde mellem søndre indgang og våbenhuset. 1854¹⁴ mente synet, at kirkegården lå i »en alt for vild og uordentlig tilstand« og ønskede planering og beplantning; en halv snes år¹⁶ senere skulle der anlægges gange og sættes en allé fra indkørslen til våbenhuset, mens tre store træer i det sydøstre hjørne skulle fældes. 1956¹¹ foreslog synet, at en del træer blev fjernet.

Pikstens**bro**lægningen ved tårn og våbenhus stammer vist fra 1949.

BYGNING

Kirken består af kor og skib fra sidste halvdel af 1100'erne, og hertil er der i slutningen af middelalderen føjet et våbenhus ved syddøren og et tårn ved vestgavlen. I samme periode er der i kor og skib indbygget hvælvinger. Orienteringen har nogen afvigelse mod syd.¹⁸

Bygningen tilhører gruppen af mellemstore landkirker. I de oprindelige afsnit, kor og skib, bemærkes fire materialer: *Kalksten, frådsten, jernal og granit*. Sidstnævnte er anvendt i form af lagvis hennurede marksten. Hvor det kan aflæses, er murerarbejdet udført med stor omhu, ligesom kirkens plan er afsat uden skævheder. Ved sine forskellige materialer, hvis disposition på grund af murenes kalkdækkede overflader kun delvis lader sig iagttage, kan bygningen jævnføres med f.eks. Sabro kirke (s. 1866), hvor den østfra kommende kalksten veksler med den vestfra bragte jernal¹⁹ (jfr. nabokirken i Dover). Granitten er indsamlet på de omgivende marker og udgør murværkets overvejende komponent. Også frådstenen er formentlig lokal (jfr. f.eks. de nærliggende kirker i Skanderup (s. 2884) og Fruering (s. 2978)). Kalkstenen, som forholdsvist let lader sig til danne til stiksten, hjørnekvadere og lignende, har normalt fundet begrænset anvendelse (f.eks. Grundfør (s. 1654) og Framlev

(s. 2039)), men i Hørning er den benyttet til praktisk taget hele korgavlen. Denne er ved sine tre rundbuede blændarkader i sig selv bemærkelsesværdig og knytter bygningen sammen med den ovennævnte i Framlev i naboherredet af samme navn. Dog udmærker Hørnings kor sig dels ved sine forfinede kapitæler, dels ved langsidernes buefriser, der ligeledes er udført i kalksten. Ved disse træk forbinder kirken sig med nogle af kridtstenskirkerne på Grenåkannten. Her kommer navnlig den i Enslev på tale, hvor gavlblændingernes rundbuer er noget fladtrykte ligesom i Hørning.

Hvad grundplanen angår, falder det i øjnene, at koret er væsentlig smallere end skibet. Mindre markant end f.eks. i Grundfør er korets mure tillige tyndere end skibets, og fælles for de to kirker er, at koret er rektangulært, i Hørning endda ret langstrakt. Skibets udvendige længde er lidt over det dobbelte af bredden.

Korets østgavl er som nævnt opbygget af kalksten, der ligesom de bæltter af kildekalk, der indgår i murværket, er forarbejdet til kvadre; sine steder, mest iøjnefaldende ved vinduets vederlag, er en større blok ved fugetegning underdelt i mindre. Kalkstenen, der antagelig er fragtet til byggepladsen fra brydningsstedet ved Fornæs på Djursland,²⁰ er tildannet med økse. Hele væggen er rejst oven på en sokkel af temmelig store marksten. Soklen, der på grund af jorderosion har den betragtelige højde af knap en meter, afsluttes oventil med en skråkant, der danner bund i de tre nævnte facadeblændinger. Der iagttages et bånd af frådsten, dels på facaden, omkring to meter over terræn, dels på taggavlens vestside, hvor dets højde andrager 56 cm. Korets langmure er af kalksten og rå kamp, mens de fine konsoller og buekvadrene i de kronende arkadefriser (fig. 6 og 9) udelukkende er af kalksten. I skibets østre taggavl indgår såvel kalk- som frådsten. I øvrigt er skibets mure, så vidt det ses på loftet, af marksten, iblandet kalkblokke.

Korgavlens tre blændarkader (fig. 4, jfr. fig. 1) er frembragt ved 34-37 cm brede hjørnelisener og to smallere pilastre (bredde 17-21 cm), alle med et fremspring på 6-7 cm. Højden fra blæn-

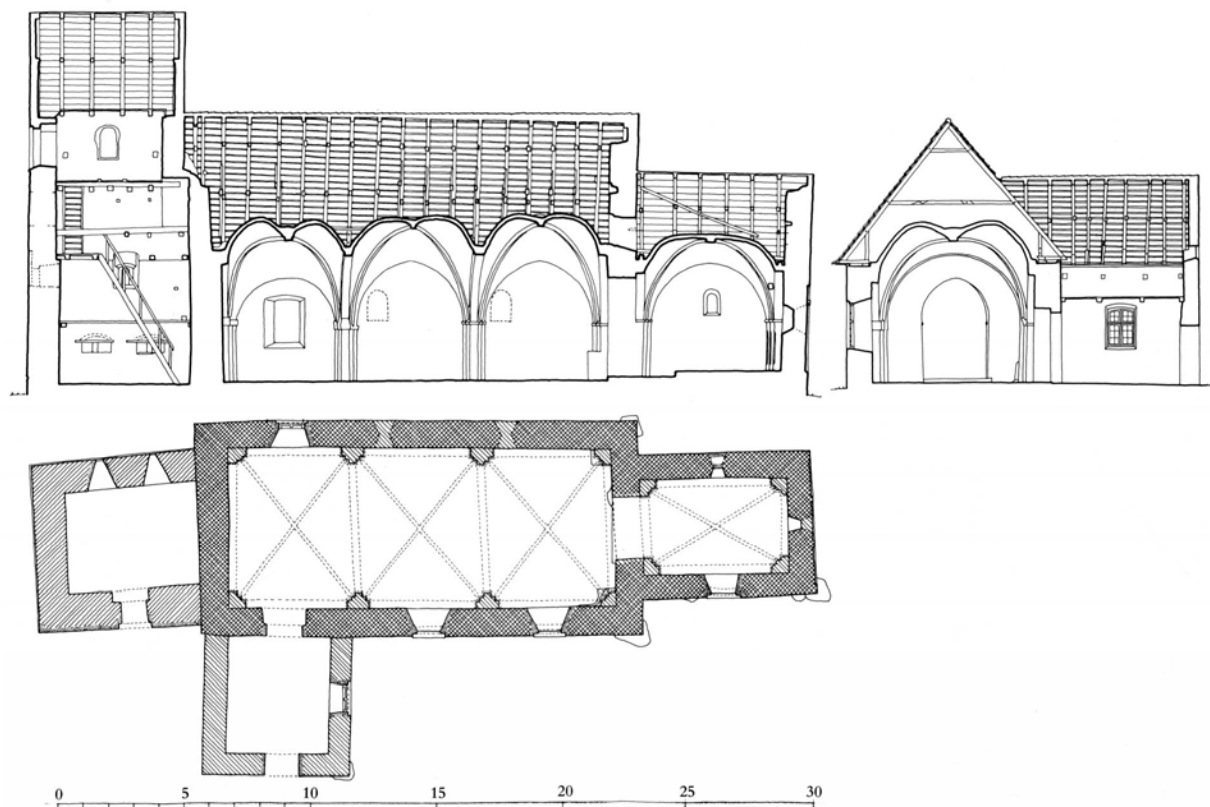

Fig. 3. Længdesnit, tværsnit og grundplan 1:300. Målt af Poul E. Find, Bjarne Nielsen, Torben Olesen og Finn Skov, Arkitektskolen i Århus, 1971-72. Tegnet af KdeFL 1988. - *Sections and ground-plan.*

Fig. 4. Korets gavl 1:40. Målt 1972 af Sten Jørgensen, tegnet 1974 af Aino Sjøberg. - *The gable of the chancel.*

dingsfodens skråkant til undersiden af de 21-24 cm høje kapitæler er 266 cm. Kapitælerne (fig. 7 og 10) er i princippet ens og udformet som stiliserede bladmotiver; det ene er beriget med vøltlignende oprulninger.

På nogle af de store kvadre i det skifte, som over arkadebuerne angiver gavltrekantens fodlinie, er adskillige *indridsninger*. Kun den, der forestiller et skib (fig. 11), kan umiddelbart forstås; antagelig er den tegnet af en af håndværkerne under kirkens opførelse.²¹

Døre og vinduer. Af portalerne er den nordre tilmuret og dørstedet omdannet ved et yngre vindue; åbningens bredde i facaden måles til 140 cm. Syddøren, der er rundbuet til begge sider, er i brug, men nok lidt behugget i siderne; udvendig er højden 280 cm, indvendig, hvor stikket af 28-29 cm høje kalksten (?) skimtes, er

højden 295 cm. Af de oprindelige vinduer registreres to i koret og to i skibet, alle er tilmurede. Det er ovenfor bemærket, at de relativt store vederlagsblokke i korets østvindue er underdelte ved en indristet fugetegning. I dette vindue (124 x 56 cm), der indvendig aflæses som niche i væggen, så Uldall 1874 rester af *egerammen*.²² Den velbevarede egeramme i korets nordvindue (fig. 5) er iagttaget 1949. Vinduerne i skibets nordside måler ca. 145 x 95 cm; det vestre undersøgtes 1972, da man konstaterede, at stenene i det rundbuede stik bestod vekselvis af kalk og jernal (fig. 8); også i åbningens lodrette sider indgik jernal. Den koloristiske effekt af skiftende hvidt og sortebrunt har ejendommeligt nok næppe udgjort en tilsigtet, dekorativ virkning, idet både vindueslysningen og den tilstedende facade øjensynlig havde været pudset fra

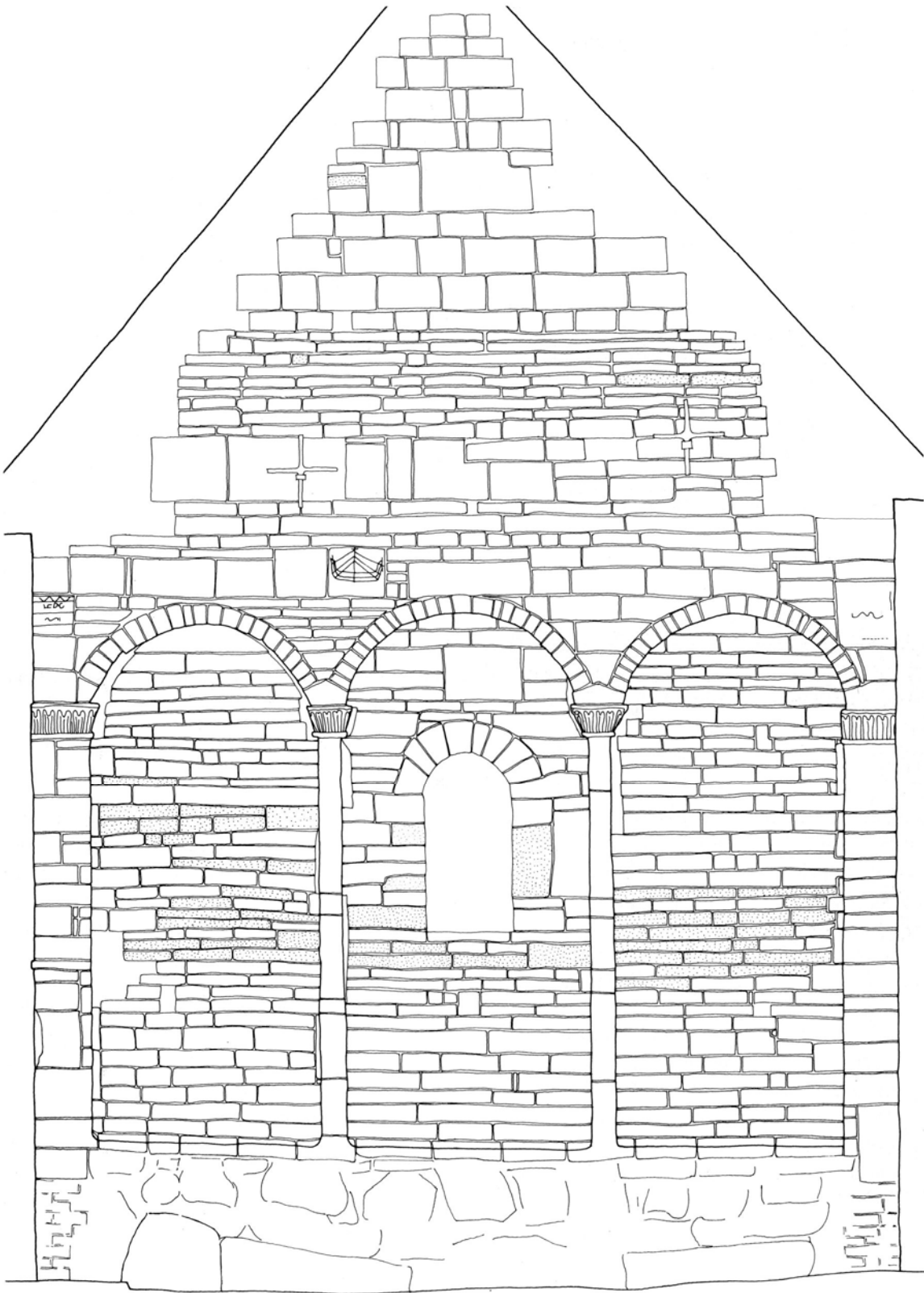

Fig. 5. Korets nordvindue (s. 3074). H.P.Bruun-Simonsen fot. 1949. - *Window on the north side of the chancel.*

Fig. 6. *Konsol af kalksten, fundet 1972 i tilmuring af vindue på skibets nordside. Nu i Nationalmuseet (s. 3076). LL fot. 1988. - *Limestone corbel from frieze.*

begyndelsen. I vindueshullet er bevaret rester af egerammen, hvis lodrette stykker har indstemninger og taphuller efter to tværsprosser. I tilmuringen lå en *stikkvader af jernal og en i alt 28 cm lang *kalkstenskonsol fra arkadefrise (på skibet?). Nu i NM2, inv.nr. D 610 og 611/1972.

I kirkens *indre* har i hvert fald korets loft været udført med bjælker, der hvilede på murkronen og var påsømmet brædder på undersiden.

Ændringer og tilføjelser. Til den oprindelige bygning er føjet våbenhus og tårn, og inde i kirken er indbygget hvælv. Typologisk må disse byggearbejder henføres til sidste del af 1400rne eller begyndelsen af det følgende århundrede, men deres indbyrdes rækkefølge kan ikke fastslås. Dog lader de ensartede sokler på tårn og våbenhus formode, at disse to bygninger tidsmæssigt ikke ligger langt fra hinanden.

Våbenhuset, der er opført fortrinsvis af marksten, udmærker sig ved oprindeligt at have været i to etager (jfr. Skanderup, s. 2888) og omtales som sådan 1756-57,²³ da man overvejede at reducere højden. Etageadskillelsen er først fjernet efter 1902,¹⁶ da synet ønskede loftet hævet, »så tympanon blev synligt«. Tagtavlen er om-muret, vist nok 1756-57, og den glatte sydfacade er skalmuret senest 1951.¹¹ Ved denne lejlighed må den sidste rest af murstenssoklen være forsvundet; den var beslægtet med den nedenævnte på tårnet, dog afvigende på den måde, at det øverste skifte var adskilt fra soklens nedre afsnit ved et normalskifte. Desuden var topskiftets sten utvetydigt afrundede.²⁴

1860¹¹ foreslog synet et vindue i østvæggen, og et par år senere skulle en *muret tbank* beklædes med fjæl.

Det kraftige, i højden reducerede *tårn* er opført af munkesten i overvejende munkeforbandt med bagmure fortrinsvis af rå kamp. I underetagen, der ikke står i forbindelse med skibet, er anvendt en del mursten, og desuden er dette materiale benyttet omkring åbninger og ved de indre hjørner. Nord- og vestfacaderne er artikulere med en høj, skråt affaset sokkel, hvorover forløber et fremspringende, rundet, sine steder skarprygget skifte (udformningen er beslægtet med våbenhusets ovenfor nævnte sokkel, jfr.

Fig. 7. Kapitælerne på korets gavl (s. 3074). Erik Skov og Morten Aaman Sørensen fot. 1972. - *The capitals on the gable of the chancel (cf fig. 4).*

Fig. 8-10. Forskellige detaljer. 8. Stikket over det vestre vindue i skibets nordside (s. 3074). 9. Udsnit af buefrisen på korets sydside (s. 3073). 10. Nordre pilasterkapitel på korgavlen (s. 3074). Erik Skov og Morten Aaman Sørensen fot. 1972. - 8. *Voussoirs partly concealed by original plaster over a window in the nave; limestone ashblars alternate with bog iron ashblars.* 9. *Section of frieze on the south side of the chancel.* 10. *One of the capitals on the gable of the chancel.*

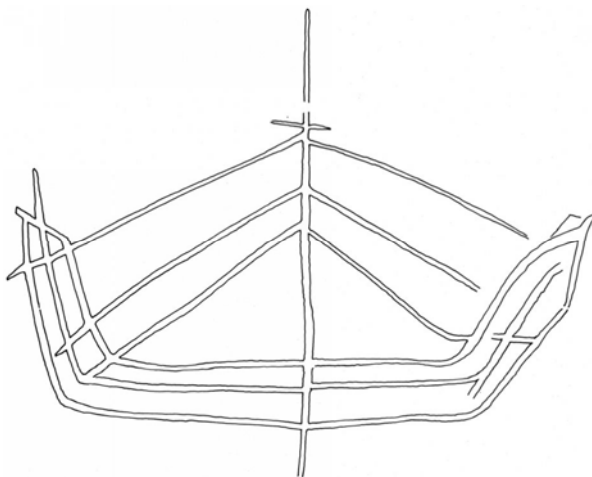

Fig. 11. Indristet skib på korgavlen (s. 3074). Kalke 1:5 ved KdeFL, fotografi ved Erik Skov, begge 1972. - *Ship carved in the chancel gable.*

Fig. 12. Sotur fra 1756 på våbenhusets gavl (s. 3081). NE fot. 1985. - *Sundial 1756*.

desuden nogle af soklerne på domkirken i Århus, s. 133).

Tårnet er i dag tre etager højt, stærkt udbedret på facaderne og ombygget i klokkestokværket, ligesom begge taggavle er nye. Omkring 1580²⁵ indtraf en sammenstyrtning, og antagelig ved den efterfølgende reparation er det oprindelige klokkestokværk opgivet, og i det oprindeligt øvre mellemstokværk indrettedes glamhuller.

Til underetagen er der adgang i syd ad en til begge sider falset dør, hvis nuværende, fladrundbuede form utvivlsomt skyldes en ændring i forbindelse med en af facadens skalmuringer, måske den, som Anders Nielsen fra Mesing udførte 1756-57.²³ I rummets nordmur sidder to usædvanlige, stærkt smigede lysglugger, hver overdækket med egeplanke og halvstensstik på indersiden. Glatpuds på et par af siderne er vidnesbyrd om ændringer. 1972 blev vinduer med trærammer afløst af det nuværende, svære glas,

men karakteren af væggen omgivende murværk sandsynliggør, at åbningerne er oprindelige.²⁶

Højt placeret i underetagens nordmur er et relativt smalt vindue (67 x 29 cm); omstændighederne taler for, at den nu helt tilmurede åbning i samme niveau i vestmuren har haft tilsvarende størrelse og udformning. Disse to åbningers indre lysninger er smigede, og i hvert fald mod vest er hjørnerne mellem de skrå sider og væggen muret med de såkaldte hulsøm, der også ses i tårnet i Fruering (s. 2981). Udvendig har vestvinduet siddet i et spidsbuet spejlsvarende til det, der fortsat ses på nordfacaden (143 x 62 cm). Nedre mellemstokværk har i vest over det nævnte vindue, haft en nu tilmuret, i vægplanet 155 cm bred, fladbuet åbning.

Klokkestokværket, der som nævnt har udgjort en øvre mellemetage, har oprindelig haft vinduer mod syd og vest, hvoraf det vestre er bevaret uden større ændringer. Det søndre er derimod temmelig ommuret, og nordsidens glamhul²⁷ er en på indersiden groft udført genembrydning af muren. I dette stokværk hviler østmuren på en stor bue, der er anlagt op i mod skibets vestgavl.

Det nævnte uheld med tårnet ser ud til at skyldes overførsel af tagets bly til Skanderborg. Efter denne episode nævnes tårnet år 1700,¹² da synet ønskede nogle bjælker indlagt for at modvirke revnedannelser; nogle år efter²⁸ blev det sydøstre hjørne opmuret af nyt. Sandsynligvis som en reminiscens af reparationen sidst i 1500erne fremgår det 1734,¹³ at i hvert fald vestre taggavl var af bindingsværk; begge tårnets gavltrekanter nymuredes ved midten af forrige århundrede.²⁹

Facaderne er mere eller mindre skalmuret eller repareret, for sydsidens vedkommende tre gange. Første gang ved den nævnte, ret omfattende istandsættelse 1756-57, da vist også gesimserne blev udført; en ny udbedring er antagelig iværksat efter synets ønske 1878,¹⁶ og »ny skal« opmuredes 1932.¹¹

Understokværket har i en periode fungeret som ligkapel og skulle i denne egenskab hvidtes 1911.¹¹

Fig. 13. Indre, set mod øst. Fotografi o. 1900, i NM. - *Interior to the east c. 1900.*

Overhvælvningen er udført på den i Århusområdet sædvanlige måde med enkle krydshvælv, der hviler på falsede væg- og hjørnepiller og helsten brede skjold- og gjordbuer. Vederlag markeres med et fremkraget skifte, der i koret er affaset, i skibet rektantet. Ved det vestre af skibets tre fag er vederlagsangivelsen afvigende; tillige er skjoldbuerne her anderledes end de øvrige, og selve hvælvet er mere kuplet end i de to andre fag. Desuden er der kun i det vestligste fag overribber. Øjensynlig er dette vestlige hvælv muret i en separat arbejdsgang, men det er usikkert, om afvigelserne er et vidnesbyrd om en reparation efter tårnets ovennævnte sammenstyrning.

Afløbshullerne i hvælvkapperne er lukket efter synets ønske 1885.¹¹

Udformningen af skibets østre hjørnepiller godtgør, at der her på tidspunktet for overhvælvningen eksisterede *†sidealterborde*.

Den spidsbuede, 245 cm brede *koråbning* synes, at dømme efter vangernes glatpudsede murværk,³⁰ at være udvidet, hvilket antagelig er sket som et led i hvælvarbejdets omdannelse af rummet. Den oprindelige bue må have været bemærkelsesværdig smal.

Vedligeholdelsesarbejder efter reformationen. Efter at kirken 1720 var blevet lagt under Skanderborg rytterdistrikt, konstaterede man brøstfældigheder i murværket, men 1724¹³ siges den at være repareret og i god stand. 1756-57²³ gennemførte Anders Nielsen den nævnte, store istandsættelse på mur og tag og indlagde ankre til sikring af korgavlen; til arbejdet, der foregik, mens kirken endnu var statsejet, var indkøbt 25000 »dobbelt flensborgsten« (jfr. årstallet på soluret, s. 3081). 1803¹² og igen 1818¹⁵ siges kirken at være velvedligeholdt; 1834¹⁴ noterede synet, at den var under reparation, såvel ude som inde. En hovedistandsættelse under ledelse af

Fig. 14. Indre, set mod øst. NE fot. 1985. - *Interior to the east.*

Viggo Norn gennemførtes 1949, og en udbedring af facaderne, efter behandling med plasmaling, samt andet arbejde blev foretaget 1972 med Bent Meyer som arkitekt.

Ved sidstnævnte lejlighed viste det sig under afbankning af puds og kalk, at kirken en tid havde stået rød; samhörende hermed er formentlig en omkring én meter høj sokkel af kønrøgsrøkmørket kalk, hvoraf der sås levn hist og her (jfr. Fruering, s. 3007, note 27). Før 1972 havde tårnet tjæret sokkel.

Gulvet nævnes første gang 1680-81,³¹ »da det adskillige steder«¹¹ blev repareret. Det fremgår af en notits 1710,³² ligesom af synsprotokollens beskrivelse 1862, at gulvmaterialet fortrinsvis var mursten. 1850 ønskedes gulvet forhøjet »i passende grad« fra knæfaldet til »det nederste«.

1897¹⁶ var der lagt brædder i kvindestolene, og 1904 ønskede synet de såkaldte Silkeborgfliser (sorte og hvide cementfliser) i koret. Ved istandsættelsen 1949 fjernedes et støbt gulv omkring alteret, og overalt lagdes de fortsat eksisterende, gule sten på fladen.

Vinduer omtales første gang 1747-48,²³ da beboerne i »Boel« mølle (i sognet) fik gratis gravtræ (s. 3096), fordi de på egen bekostning havde ladet indsætte et »højt fornødent vindue«. 1803 ønskede man et nyt vindue vestligt i sydsiden af hensyn til pulpituret, og året efter yderligere et.⁸ Måske omsattes disse ønsker først til virkelighed 1834,¹⁴ da der ved hovedstandsættelsen anbragtes to nye vinduer, om hvilke det bemærkes, at de kunne lukkes op. Ifølge beskrivelsen 1862 var vinduerne dengang af træ, og deres an-

Fig. 15. Indre, set mod vest. NE fot. 1985. - *Interior to the west.*

tal som i dag. I medfør af synets ønske 1881¹⁶ blev sydsidens vinduer øget nedad og udstyret med rundbuede »jernindfatninger.«

Tagmaterialet har i hvert fald siden begyndelsen af 1600rne været dels bly, dels tegl. Den ovenfor nævnte episode i slutningen af 1500rne godtgør, at der dengang var bly på tårnet. 1719³² lå blyet kun på sydsiden. Også skibets tag synes ved denne tid at have været af bly på sydsiden, mens begge korets tagflader var blyhængte. 1862 var der stadig to materialer på tårnet, mens fordelingen i øvrigt svarede til den nuværende. Bly på tårnets nordside blev (gen)etableret 1932. Siden er alle tage fornyet. Forsøgsvis er 1977 opsat tagrender.

Korets og skibets tagværker, der gennemgribende er istandsat inden for den sidste menne-

skealder, består overvejende af eg med mange genanvendte tømmerstykker.

Opvarmning ved en kakkelovn, opstillet i skibets nordøstre hjørne (jfr. fig. 13), nævnes første gang 1905; 1949 afløst af elektriske radiatorer.¹¹ Elektrisk lys installeret 1923.

Kirken står i dag kalket ude og inde med bly på kor og tårn og tegl på skib og våbenhus. Sugfjælene er mørkt imprægnerede. Alle gulve er lagt med gule sten på fladen i fletmønster, og våbenhusets loft med synlige bjælker er malet grøngult.

Soluret (fig. 12) fra 1756, over våbenhusdøren, er 40 cm højt og består af to sandstensplader, hvoraf den øvre, inden for en ramme, bærer Frederik 5.s kronede monogram (jfr. Mesing, s. 3132). Den nedre, som er 24 cm bred, har

årstallets cifre fordelt i hjørnerne. Tavlen er således sat op, mens kirken hørte under Skanderborg rytterdistrikt. 1904¹⁶ ønskede synet uret sat i stand.

†KALKMALERIER

Rester af en kalkmalet *ribbedekoration*, ifølge sognepræsten³³ svarende til Adslevs (s. 3108), fremkom 1948f. ved kirkens restaurering, men var i så dårlig bevaringsstand, at de overkalkedes.

Et *draperi*, muligvis fra 1771 (jfr. altertavlen), malet på korets østvæg, således at en stor sløjfeknude, med kvast og frynser ved den folderige draperikant, var synlig på hver side af altertavlen (jfr. fig. 13). Overkalket 1949.

INVENTAR

Oversigt. Til kirkens ældste inventar hører ikke alene den behuggede døbefont, men også et røgelsekar, et importstykke, formentlig fra Westfalen, fra o. 1200. Altertavlen, et fint renaissancearbejde fra 1593, er omdannet flere gange, senest 1888, da der indsattes et lærredsmaleri, en kopi efter A. Dorph. En slotsskriver på Skanderborg og hans hustru har foruden alterstagerne, 1598, også skænket prædikestolen fra o. 1600, der kan tilskrives den på egnen virksomme snedker Oluf Olufsen, fra Hedemølle. Der er op-hængt to kirkeskibe, det ældste, 1756, en model af et koffardiskib. Farveholdningen på det nyere inventar er foreslået af Bodil Kaalund, der 1983 har udført malerierne på pulpituret.

Alterbord, formodentlig middelalderligt,³⁴ muret og pudset, ca. 90 cm højt og ca. 180 cm bredt, nu kun synligt på bagsiden, hvor der 1903¹⁶ er udhugget et rum, nu lukket med låge i profilramme. En tom *belgengrun* lige under den nye alterbordsplade skal være iagttaget ved kirkens restaurering 1949.³³

† *Sidealterborde*, jfr. s. 3079.

Alterbordspanel, 1948, i nyrenæssance, med tre arkader på forsiden og to for hver ende; umalet. Det afløste et tpanel fra o. 1800, affyr, med fyldinger i profileret rammeværk; umalet.³⁵

† *Alterklæder*. 1615 skulle den gamle linnedmessesærk omlaves til alterklæde.¹⁰ 1680/81³⁰ be-

Fig. 16. Altertavle 1593, med maleri fra 1888 af Rasmus Christiansen, en kopi efter A. Dorph (s. 3083). NE fot. 1985. - *Altarpiece 1593, with painting 1888 by Rasmus Christiansen, after A. Dorph.*

vilgedes midler til alterklæde og messehagel, da kirken ikke havde haft sådanne i mange år. Måske har man 1687 fundet et gammelt klæde frem, da et sådant i inventariet³⁶ for dette år karakteriseres som rødt, »ganske gennemstunget og moxen fortæret af orme«. 1702¹² var det »helt sort«, og 1719³² manglede det. 1739/40 nævnes et gammelt alterklæde af rødt klæde. 1743/44 var for 20 rdl. og 40 sk. anskaffet et nyt af rødt plys med sølvgaloner samt kongens navnetræk og krone broderet midtpå (jfr. Blegind, s. 3050). 1766/67 købtes et nyt, tilsvarende, ligeledes med navn og krone, for 14 rdl. 86 sk.²³ 1843 mente synet, at et nyt burde anskaffes, et ønske der

gentoges 1861,¹⁴ hvorefter inventariet 1862¹¹ kunne beskrive det nye: af bomuldsfløjl med kors af sølvbrokade. Allerede 1873¹⁶ ønskedes et nyt, men 1891¹¹ nøjedes man tilsyneladende med at anskaffe et kors af ægte guldtræsser.

Altartavlen (fig. 16), med malet årstal 1593,³⁷ er et fornemt renæssancearbejde, i eg, der i tidens løb har undergået forskellige ændringer. Det oprindelige storfelt, med nadverordene, nu ophængt bag på tavlen, har tillige årstallet 1771, der muligvis vedrører både en staffering og en om-dannelse af tavlen. O. 1855 har lærer N. Jensen, Boes, herover malet en fremstilling af Nadveren, der 1888 har måttet vige for et lærredsmaleri, af Rasmus Christiansen, en kopi efter A. Dorph.

Tavlen har et højt, plant fodfelt³⁸ med øvre tandsnitliste samt store retkantfremspring smykket med ens, relief-skårne løvehoveder (fig. 18). Det næsten kvadratiske storfelt flankeres af glatte rammestykker med foranstående, kanelerede søjler med korintiske kapitæler og fantasifuldt skårne prydbælter (fig. 17) med ansigtsmasker bærende henholdsvis hermeskaft og frugtkurv, der omslutes af akantusbladløv.

Gesimsen, der muligvis er afkortet (se nedenfor), har bladsmykket kronliste over karnistandsnit, mens arkitraven har båndsløng. Den lave trekantgavl, med (fornye)de karnistandsnit, har på toppen og ved foden ret høje tårne med nye, drejede topspir.

Ved tavlens restaurering 1948 blev det oprindelige storfelt, der var fjernet 1888, og som siden 1905¹¹ havde været ophængt i våbenhuset, anbragt bag på tavlen. Feltet består af seks vandret lagte planker, samlet ved fjer og not, og nu måler 150,5 x 141,5 cm, efter at det o. 1855 blev høvlet ved fugerne, formentlig på grund af skørnet træ.³⁹ Den oprindelige staffering, der af-dækkedes under en del af det sekundære nadvermaleri, viste, at storfeltet (fig. 19) har rummet én stor, rundbuet arkade med kapitælpnydede pilastre. Arkaden har været midtdelt af en blåmalet pilastersøjle, og på hver side heraf har nadverindstiftelsesordene været skrevet med forgyldt fraktur på sort bund. I buefeltet foroven var på blå bund malet et beslagværksorna-

Fig. 17. Søjleprydbælte fra altertavle, 1593; jfr. fig. 16 (s. 3083). NE fot. 1985. - *Band of ornament on a column of the altar-piece, 1593 (cf fig. 16).*

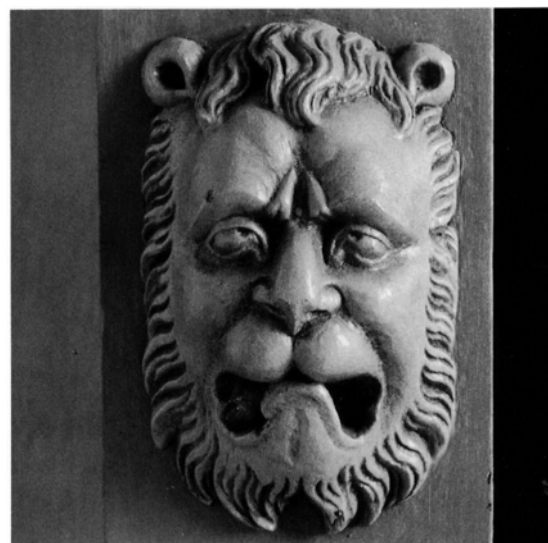

Fig. 18. Løve-maske fra altertavlens postament, 1593; jfr. fig. 16 (s. 3083). NE fot. 1985. - *Lion's mask on the pedestal of the altar-piece, 1593 (cf fig. 16).*

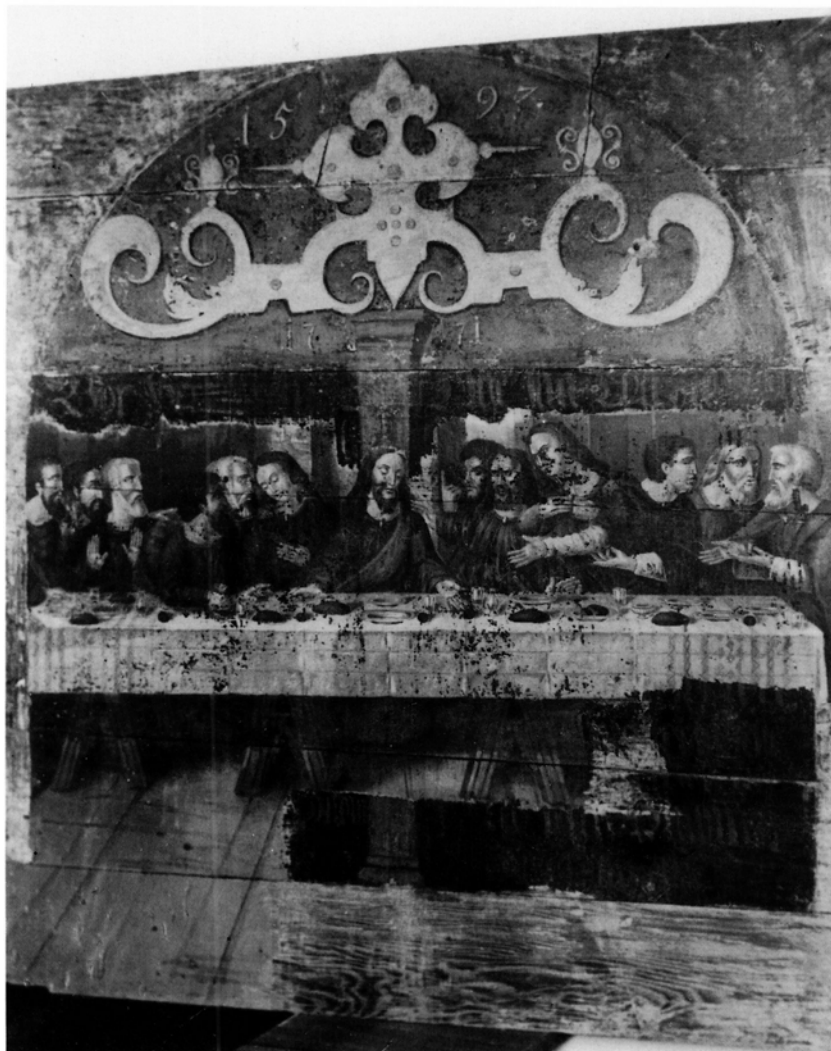

Fig. 19. Altertavlens storfelt med rester af oprindeligt maleri og nadverord 1593 og sekundært årstal 1771, afdækket under et nadvermaleri fra o. 1855 (s. 3083). Georg N.Kristiansen fot. 1949. - *Central panel of the altar-piece with remains of the original painting 1593, and secondary date 1771 and painting 1855.*

ment med vaser i hvidgråt kontureret med brunsort. Det var øverst flankeret af årstallet »1593«, nedenunder af »1771«. Tavlen oprindelige staffering, formodentlig tempera på tynd kridtgrund, bestod af en rig anvendelse af sølv og guld, vekslende på tandsnit og kapitæler, sølv på søjlerne, med rødt i kannelurerne, samt guld på kronlistens bladtunger, på prydbælteornamenter og løvemasker, henholdsvis på sort og blå bund. Enkelte lister var sorte og røde. På frise og fodfelt var på sort bund malet gyldne,

latinske versalindskrifter, der afdækkedes og rekonstrueredes 1948. I frisen: »Qvoties cvnqve commederitis panem hvnc, et de pocvlo biberitis, mortern domini annvnciate, bonec (fejl-skrift for donec) venerit. I. corinthiorvm II«, (thi så ofte, som I spiser dette brød og drikker af kalken, skal I forkynde Herrens død, indtil han kommer) (1. Kor. 11,26). I fodfeltet:⁴⁰ »Qvod vidimvs et avdivimvs annvnciamvs vobis vt et vos soc(iet)a(te)m (habeatis) no(biscvm) et societa(s) nostra sit cvm p(at)re (et cvm fili)o e(ivs

Iesv Chr)is(to). I. Iohannes (1,3).« (Det vi har set og hørt, etc. Joh.s 1. brev, 1,3). Nederst et gyldent, symmetrisk rankeornament. Krongesimsens underside har stået sortmalet med gyldne renæssancerosetter.

Årstallet 1771 på storfeltet refererer antagelig til en omdannelse og opmaling af tavlen, som man formodentlig har ønsket gjort mindre. Herpå tyder bl.a. det antagelig samtidigt malede, sløjfeophængte draperi, der ses på væggen bag altertavlen på fig. 13 (og som først fjernedes ved restaureringen 1948f). Det har rimeligvis skullet træde i stedet for tavlens storvinger, der må være fjernet ved denne lejlighed. Samtidig er gesimsen blevet afkortet⁴¹ og nye lister tilføjet, både for enderne og over kapitælerne, ligesom disses hjørneblade og volutter er afskårne. Stafferingen fra 1771 har omfattet en grågul marmorering i gavlfeltet samt på alle vandrette profillister. Søjlerne har været hvidgrå med gyldne kapitæler og prydbælteornamenter på blå bund, ligesom fremspringenes gyldne løvemasker. Enkelte lister røde og blå. Indskrifterne var malet med gul fraktur på sort bund, i frisen citat fra Joh. 11,25, »Jeg er Opstandelsen« etc., i fodfeltet fra Joh. 6,54: »Hvo som æder mit Kiød« etc.

1853 ønskede synet altertavlen malet, hvilket nok var sket to år senere¹⁴ og i hovedsagen var en genopmaling af stafferingen 1771. Fra denne tid stammer ⁴² antagelig lærer Jensens overmaling af storfeltets nadverord med en kopi af Leonardo da Vincis Nadverbillede, i nedre hjørne signeret »N.Jensen«.

1888¹⁶ fjernedes storfeltet, og et nyt *maleri* i olie på lærred indsattes i en fladbuget træramme. Det er en kopi af A. Dorphs maleri »Jesu vandring til Emaus«, udført af den i sognet fødte maler Rasmus Christiansen (1863-1940).⁴³ Ved samme lejlighed maledes et barneenglehoved i gavlfeltet, på gylden bund. O.1910¹¹ fik tavlen en polykrom staffing, og nye, gyldne frakturindskrifter maledes på sort bund. Ved Georg N. Kristiansens restaurering 1948f. afdækkedes, som nævnt, de oprindelige indskrifter, og tavlen fik en ny overmaling, hovedsagelig i grå farver med nogen forgyldning. I gavlfeltet maledes et gyldent Jesumonogram på rankebaggrund. Ma-

leriet fik ny, rektantet profilramme, og malerietets øvre, sorte hjørner blev bortmalet.

Altersølv. Alterkalk (fig. 20), udført mellem 1661 og 1681/82⁴⁴ af Clemens Sørensen, Århus; bægeret muligvis nyere. 17 cm høj. Kalken, der især svarer til samme guldsmeds arbejder i Harlev (s. 2019) og Falling (s. 2727), har flad, seks-tunget fod med vandret riflet standkant; tungernes konturer markeret ved graverede linier. Skaftet er sekskantet, med enkel profilstav ved overgangen til de øvrige led. Knoppen har seks glatte rudebosser og mellemfaldende, drevne og glatte bladtunger, begge dele ledsaget af tram-buleringer. Det formentlig nyere bæger har kvartlåg med tud. På en af fodtungerens over-side ses guldsmedens stempel (Bøje II, nr. 5851, læderet). Under en anden fodtunge er indridset vægten: »36 1« (dvs. lod), i overensstemmelse med vægtangivelsen i inventariet for 1719,³² der tilsyneladende omfatter både kalk og disk. Un-

Fig. 20. Alterkalk udført mellem 1661 og 1682 af Clemens Sørensen, Århus. Bægeret muligvis nyere (s. 3085). NE fot. 1985. - *Chalice, made between 1661 and 1682 by Clemens Sørensen, Århus. The cup is possibly more recent.*

der en anden fodtunge er, meget småt, indridset »N AL« (de to sidste bogstaver sammenskrævet).

Tilhørende *disk*,⁴⁵ med samme stempel som kalkens på fanens underside, på oversiden et graveret cirkelkors (Georgskors). Flad, glat, 14,8 cm i tvm.

Oblatåske og *vinkande*, ifølge indskrift »1966 skænket af søskende Møller Bjergrtrupgaard; udført af »F. Hingelberg, Aarhus« (stempel), efter tegning af guldsmed Harald Jensen, †*Oblatåske* og †*alterkande* af porcelæn, nævnt 1862.

To *sygesæt*, 1967, af tin, fælles med Blegind og Adslev, det ene anvendt af kapellanen.

En †*vinflaske* blev omstøbt 1615.¹⁰ 1682/83³¹ var flasken af tin, 1702¹² omtales den som en tinpotte, 1719³² som en tinkande.

Alterstager (fig. 21), 1598, ifølge indskrift antagelig skænket af slotsskriver på Skanderborg

Fig. 21. Alterstager, skænket 1598 af slotsskriver på Skanderborg Terkel Hansen Borumholm, og hustru (s. 3086). NE fot. 1985. - *Altar candlestick, donated 1598 by the clerk at Skanderborg Castle, Terkel Hansen Borumholm and his wife.*

Fig. 22. »Åbent« røgelsekar, i ophængning fra o. 1920 (s. 3088). C.A.Jensen fot. 1920. - »Open« censer in pendant fitting from about 1920.

Terkel Hansen, Borumholm⁴⁶ (Bormholm i Fregerslev) og hustru (jfr. prædikestol og gravsten nr. 2). 43,8 cm høje, med ret lav, hvælvet fodskål og tilsvarende, men mindre lyseskål, skaft bestående af kraftig baluster over vulst og bægerformet led, begge adskilt af indknebnede led med småringe. Stagerne har ens graveringer på fodskålen: under årstallet »1598« et våbenskjold med et blad foran en tværgren samt vesselhorn som hjelmtegn. Skjoldet flankeres af givernes navne, med versaler: »Terckel Hansen Borvmholm / Karene Hans dater i Freersløf«. Lysetornene er af jern, muligvis fra 1862,¹⁴ da synet ønskede stagerne indrettet, så lysene kunne stå fast deri.

Synarmet lysstage, skænket 1907, ifølge indskrift »Til Minde om Hans Anton Hansen, Præst for Blegind og Hørning Sogne 1884-1906«. Stemplet »Erstad« for Gørtlerfirmaet Erstad Pedersen, Århus.

Fig. 23. Røgelsekar fra o. 1200 (s. 3088). NE fot. 1988. - *Censer, c. 1200.*

Fig. 24. Dåbsfad o. 1550, sydtysk arbejde af messing (s. 3089). NE fot. 1985. - Brass baptismal disk c. 1550, South German work.

Fig. 25. Romansk døbefont, behugget og delvis om-dannet (s. 3089). NE fot. 1985. - Romanesque font, partly re-hewn.

†Alterbog købtes 1616¹⁰ for 2½ mk. 4 sk. 1702¹² fandtes en dansk bibel i fire »partier« i oktav.

Røgelsekar (fig. 23), o. 1200, af bronze, importstykke antagelig af westfalsk oprindelse,⁴⁷ 23 cm højt. Karret har lille, hul fod, der synes støbt af to led, et øvre, cylinderformet og et nedre, svagt udkraget forneden, 5,9 cm i tvm. Skålens grundform er kvadratisk, 10,5 cm, svarende til et terningkapitel med glatte, rundbuede skjoldfelter og i hjørnerne foroven et udbygende øskenled, der passer til et tilsvarende på låget. Det kvadratiske låg har en tre stokværk høj, arkitektonisk opbygning. Nederst over hver side en trekantgavl med apsidalsk udbygning midtfor. Herover en korsformet bygning med trekantgavle og i hjørnerne herimellem en mindre halvrund udbygning med rundet hjørne, samt øverst et ottekantet centraltårn med kegleformet tag og knop med øsken til op-hænging. Alle gavle krones af knop. Karrets røghuller har dels form som slanke, rundbuede vinduer i alle bygningsdelene, dels som cirkulære huller flankerende de nedre gavles midtparti og i deres tage. Disse er krydsgraverede, mens de nedre gavle og hjørnebygningerne i mellemstokværket er skrårskraverede. Nye op-hængningskæder. - Røgelsekarret er tidligst omtalt i inventariet 1681/82³¹ (»et ildkar af kobber«), men 1744/45²³ erkendt som et »gammelt røgelsekar«. 1920⁴⁸ hang det i våbenhuset (fig. 22), hvorfra det nogle år senere var overflyttet til en plads over skibets syddør,⁴⁹ hvor det fungerede som lampe med elektrisk pære indsat. 1948-49 flyttedes røgelsekarret til koret, hvor det nu hænger i det sydvestre hjørne.

Messehagel, 1949, skænket af Peter Kjær, Ålborg, oprindelig Høring; af rødt fløj, †Messehagler, 1681/82³¹ var anskaffet en hagel af karmoisinrødt fløj, med sølvkors og guldkniplinger,³⁶ efter at kirken i mange år ikke havde haft nogen (jfr. †alterklæder). 1721¹² var den »meget forslidt«, og de følgende år omtales et tiltagende forfald. 1853 ønskede man en ny (den ovennævnte?) anskaffet, men nøjedes to år efter med en istandsættelse.¹⁴ 1864 købtes en ny, formodentlig som ønsket af rødt silkefløj med kors af ægte guldbrokade, fordi den, der forefandtes,

var »ødelagt ved østrigernes ophold«,¹¹ 1883¹⁶ ønskede synet indkøbt fløj til en ny hagel, og 1910¹¹ skulle den forsynes med et nyt guldkors.

Alterskranke, 1948, efter tegning af V. Norn. Spinkle, trekoblede jernstave med håndfang af træ. †*Alterskranker*. 1748/49²³ udførte snedker Søren Jensen et nyt »tralværk« foran alteret. 1837¹⁴ var »rækværket« for knæfaldet brøstfældigt, hvorefter der det følgende år anskaffedes en ny skranke med knæfald. 1863¹⁶ ønskede man knæfaldet ændret således, at det dannede en bue foran alteret og med indgange på hver side ved murene. Skranken, der ses på fig. 13, havde drejede træbalustre med profileret håndfang; egetræsmalet.

Døbefont (fig. 25), romansk, af granit, i ny tid, behugget og delvis omdannet. 85 cm høj. Kumpen, af grålig granit, 67,5 cm i tv., er bægerformet, med glatte, afbanede sider.⁵⁰ Under munden forløber et fladt bånd hugget 1882,¹¹ da synet ytrede, at stenen »må afpudses, så den får en ring foroven« (jfr. tilsvarende »afpudsning« af fonten i Skanderup, s. 2912). En spinkel rundstav danner overgang til foden, en 36 cm høj monolit af stærkt rødlig, grovkornet granit, bestående af en rektantet plint hvorover et 15,5 cm højt, hvælvet led, begge dele med tydelige hugspor fra omdannelsen. Allerede 1808⁸ mente synet, at fonten burde »pudses«, og 1882¹¹ ønskede det desuden, at malingen skulle borttages. Opstillet i skibets nordøsthjørne, tidligere under korbuens nordre del.

Dåbsfad (fig. 24), o. 1550, sydtysk arbejde, af messing, svarende til og med samme indskrift som fadet i Skejby (s. 1381). Det er 39 cm i tv. og 4,5 cm dybt ved den let skrånende, brede rand, der er stemplet med to rækker ornamenter, yderst en seksbladet roset, inderst en lille fugl. I bunden et cirkelfelt med en drevet og ciseleret fremstilling af bebudelsen omgivet af en næsten udpudset ring af majuskler, den fire gange gentagne indskrift: »rath(?)ewisrnb«, måske en forvansket gengivelse af rathe wer RNB ist (gæt hvem RNB er).⁵¹ I inventarierne for 1702,¹² 1719³² og 1808⁸ registreredes døbefonten uden bækken. 1629 ønskedes anskaffet et »nyt, anstændigt«, hvilket antagelig skete inden

det følgende år, da ældre mangler var afhjulpne. 1885¹⁶ foreslog man tilføjet en bredere messingkant, der dækkede hele fonten, og hvori fadet kunne anbringes (jfr. Tvilum (Gjern hrd.)). Under bunden en ældre lodning.

Dåbskande, af tin, antagelig fra 1862,¹¹ da synet ønskede anskaffet en tinkande med låg. 25 cm høj, ganske svarende til Bleginds (s. 3056) og med et utydeligt københavnerstempel indvendigt i bunden, rimeligvis for gørtleren C. M. Svanberg jun., Kbhvn.

†*Håndklæde* til dåben, købt 1744/45.²³

Krucifiks, signeret »Garfren 1977«, udført af Johannes Pedersen, Odense. Træskåret, 120 cm højt; på nordvæggen i skibets østligste fug.

Prædikestol (fig. 28), o. 1600, antagelig udført af snedkeren i Hedemølle, Oluf Olufsen, på foranledning af slotsskriveren på Skanderborg Terkel Hansen, Borumholm i Fregerslev, og hans hustru Karen Hansdatter (jfr. alterstager s. 3086). Ved en istandsættelse o. 1905 er meget af stolens snitværk fornyet; atter restaureret 1948. - Prædikestolen, der er nært beslægtet

Fig. 26. Armstol til præsten, o. 1862 (s. 3091). NE fot. 1985. - *The vicar's chair*, c. 1862.

Fig. 27. Detalje fra prædikestolen, fra o. 1600; jfr. fig. 28 (s. 3090). NE fot. 1985. - *Detail of the pulpit c. 1600 (cf. fig. 28).*

med Hundslunds (s. 2667) fra året 1600, tilskrevet samme mester, har fire fag med arkader i storfelterne, hver prydet foroven med en seksoddet stjerne udført i indlagt træ af forskellig sort. Arkaderne har bossesmykkede, listeindrammede pilastre og bueslag med æggestav ledsaget af tungebort. Foran stolens hjørneknækkede rammeværk, med skåret dukatmønster, er fritstående, kannelerede søjler med korintiske kapitæler. Gesimsen har karnistandsnit og æggestav, frise med reliefskåret indskrift mellem hjørnefremspring og perlestav, der forkrøpper sig om hjørnefremspringene. Postamentet er ret lavt, med listeindrammede småfelter på frempringene. Herunder hænger mestrens karakteristiske barnehoveder (fig. 27) med blomster og frugter i håret, dog er kun to oprindelige, to andre nyskårne ligesom hængestykkerne. Frisens indskrift svarer til Hundslunds for den latinske del: »Beati qvi adivnt(!) verbvm dei et cvstodivnt illvd. Lvcæ 11« (Salige er de, som høre Guds ord og bevare det. Luk. 11,28). »Karen Hans dater vdi Fregersløe(!)«. Postamentets indskrift er i 1. og 3. felt fra øst nyskåret o. 1905,¹⁶ uden ældre, træskårne forlæg, men rekonstrueret på grundlag af arkivaliske oplysninger sammenholdt med alterstagerens navne.⁵² Den toliniede indskrift skal med

hensyn til læsningen indledes i 2. fag og fortsættes med den øverste linie i hvert af de næste fag. Dernæst læses 1. fags to (rekonstruerede) linier samt de følgende fags anden linie, for at afsluttes på det nye hængestykke mod væggen med en ny tilføjelse. Herefter lyder indskriften: »Celvm et tera(!)transi /bvnt verbvm avtem d(omi)ni / manet in æternvm/ (Himmel og jord vil forgå, men Herrens ord forbliver i evighed). Terckel Hanssen Borvmholm vdi Fr/egersløf slotts skri/ffver på Schanderbor/rig lod denne predik//stol giøre anno d(omi)ni 160□«.

Stolens opgangspanel med mægler er oprindelig. Det består af ét skråt fag, hvis fyldning er indrammet af tandsnitliste, samt glat frise ligeledes med (nye) tandsnit. Den retkantede, kannelerede mægler har over en profileret dækplade et topspir med hulede nicher på alle sider. Ved restaureringen 1948 fjernedes den kasse, hvorpå stolen havde hvilet, hvorefter den ophængtes ved jerndragere. Ny trappe udførtes. Stolens hængestykker blev nyskåret, ligesom tandsnitlister og stjerner blev rekonstrueret. Ved istandsættelsen o. 1905 blev foruden de ovennævnte indskrifter to englehoveder og en del lister m.m. nyskåret og stolen afætset for farver. Den står nu i træets farve, med guld på indskrifter samt en sparsom staffering med forskellige farver.

Lydbimlen, af fyr, stammer muligvis fra 1850'erne,¹⁴ da en ny himmel ønskedes anskaffet, men kan være omlavet eller nyudført efter år 1900,¹⁶ da stol og himmel under arkitekt Ahlmanns ledelse skulle restaureres svarende til alteropbygningen. Den er i renaissancestil, med store rulleværkskartoucher som topstykker mellem hjørneknækkede topspir. Den blev 1948 malet i træfarve, med blå felter på undersiden og forskellige farver på listerne.

Stolestader, 1948, efter tegning af V. Norn. Enkle gavle med lave, tagformede topstykker med tandsnitlister. Nymalet i flere farver. Fire såkaldte brudestole, med skåret bladværk og snosøjler, skænket 1948; opstillet ved font og prædikestol, †*Stolenværk* er tidligst omtalt 1614, da der indkøbtes en tylv savdeller til nogle stole, »som endelig fornøden gjordes«. Sned-

Fig. 28. Prædikestol, fra o. 1600, tilskrevet snedkeren Oluf Olufsen i Hedemølle (s. 3089). NE fot. 1985. - *The pulpit, c. 1600, ascribed to Oluf Olufsen, Hedemølle.*

keren, vistnok fra Adslev, arbejdede hermed i seks dage. Tre år senere hentedes en snedker i Gram for at arbejde på stolene¹⁰ (jfr. Fruering s. 2998f.). 1689/90³¹ forandredes en del karlestole til kvindestole,¹¹ og 1740²³ blev stolene forbedret af snedker Thomas Mortensen. 1850¹⁴ foreslog synet, at alle stole skulle have rygbeklædning og (midt)gangen samtidig udvides. 1852¹¹ fik kirken imidlertid nye stole (jfr. fig. 13), af fyr, med låger, rygstød og fodskamler. De høje gavle var plane, med et rundbuet, profileret topstykke, dørene havde frisede fyldinger, alt svarende til Fruerings *†*stole. 1862 skulle opsættes knagerækker til hatte til mandfolkestolene.¹¹ Samme år blev den murede bænk i våbenhuset beklædt med fjæl.¹⁴ Tre år senere blev stoleværket egetræsmalet.¹¹

En »ny, lukket stol« blev 1750/51²³ bygget på kirkeværgernes foranledning.

Armstol (fig. 26) til præsten, o. 1862,¹⁴ enkel træstol med lavt, gennembrudt ryglæn med spinkel, indlagt rhombe i kopstykket; let svungne arme. Malet som mahogny, sædet af rødt plys. I korets nordvesthjørne, oprindelig bag altertavlen.¹⁴

†Præste- og †degnestole er tidligst nævnt 1719.³² I 1740/41²³ blev en ny skriftestol forfærdiget af Thomas Mortensen snedker. 1856 gav præstens stol i koret »ikke noget heldigt syn«, og det foresloges derfor, at den skulle anbringes bag altertavlen og pladsen anvendes til skolebørnene. Dette skete tilsyneladende først 1862; samtidig indrettedes en stol til kirkesangeren i de to øverste mandfolkestole.¹⁴

†Kirkekiste. 1681/82³¹ omtales en gammel, jernbunden kiste uden lås.

Et *†skab* i kirken forsynedes 1615¹⁰ med hængsler og beslag, lås og nøgler. 1684/85³¹ ind-

muredes et nyt, langt egeskab til messeklæderne i kirken, og 1845¹⁴ blev »gemmestedet for altertøjet« beklædt med fjæl. Disse oplysninger drejer sig muligvis om det skab med trælåge, der omtales 1947, i en af triumfmurens vanger, og som tilmuredes under restaureringen de følgende år.

Pengeblok (fig. 29), o. 1860, af støbejern, 77,5 cm høj, i hovedsagen svarende til bl.a. Bleginds (s. 3060), dog danner den keglestubformede fods øvre profilled direkte overgang til den glatte bøssekomme, og lågets overkant har huller. Det kraftige jernbånd, der lukker for låget, har pengesprække. Malet gråsort. Opstillet i våbenhusets nordvesthjørne. En *†pengetavle* til ombæring i kirken blev 1741/42²³ forfærdiget af snedker Thomas Mortensen.

Pengebøsse, ny, af messing, rund, flad, med græsk kors på fladen samt pengetragt. På søndre pulpiturstolpe.

Vestpulpitur, næsten helt fornyet 1982. Støttet af to indklædte stolper ved midtgangen, trappe langs vestvæggen. I de tre felter, der flankerer den samtidige orgelfacade, er 1983 af Bodil Kaalund udført oliemalerier med tilknytning til forskellige salmer.

†Vestpulpiturer. 1) Bygget 1688/89;³¹ snedkeren fik herfor 16 sldl. 1721¹² var pulpituret »ganske ruineret«, bl.a. var der ingen trappe, og der manglede seks af de drejede piller foran. 1724 istandsattes det ufuldstændigt, men karakteriseredes 1732 som et nyopsat pulpitur.¹³ 1740/41²³ repareredes det atter af snedker Mortensen, der tillige lavede nye stole. 1859 var både bjælker og gulve rådne, hvorefter pulpituret det følgende år blev nedrevet. Kirken forekom da synet smukkere og stor nok til beboerne.¹⁴

2) 1896 opførtes et nyt efter tegning af arkitekt Ahlmann. 1965 udskiftedes dets brøstning af krydsfiner med masonit.¹¹

Orgel, bygget 1982 af Bruno Christensen & Sønner, Terkelsbøl. 11 stemmer, to manualer og pedal. Disposition: Hovedværk: Rørfløjte 8', Principal 4', Spidsfløjte 2', Sesquialtera II, Mixtur III. Positiv: Gedakt 8', Rørfløjte 4', Principal 2', Nasat I ¹/₃ Pedal: Subbas 16', Gedakt 8'. Tremulant for manualværkerne. Tegnet af arkitekt

Bent Meyer i samarbejde med orgelbyggeriet. I forbindelse med orglets anskaffelse ombyggedes og udvidedes vestpulpituret. Orgelfacaden er indfældet i pulpiturebrystningen og spillebordet placeret i orgelhusets bagvæg.

* *Orgel*, bygget 1899¹¹ af orgelbyggeriet Roerslev Margaard, Nørre Åby. Det havde ét manual med fire stemmer samt anhangspedal, indtil det 1944 blev ombygget og udvidet af A. C. Zachariasen & Søn, Århus. Disposition efter ombygningen (fem stemmer): Manual: Quintatøn 16' (1944), Principale 8', Gedakt 8', Oktav 4', Rauschquint II (1944). Anhangspedal. Mekanisk aktion, sløjfevindlade, Quintatøn 16' dog på pneumatisk vindladetilbygning. Facade med stumme piber af tinlegering, opstillet i tre rundbuede felter. På vestpulpitur med spillebord i orgelhusets nordside. Nu i Østervrå adventistkirke (Hjørring amt). Indtil 1899 anvendtes et *†harmonium*, skænket 1873 af sognefoged

Fig. 29. Pengeblok af støbejern, o. 1860 (s. 3092). NE fot. 1985. - *Alms post of cast iron, c. 1860.*

og gårdejer Chr. Jensen, Fregerslev, og hustru Kirsten Marie Jensen.³³

Salmenummertavle, o. 1960, hvidmalet trætavle med indskudsplader med sortmalede tal. †*Nummertavle* (jfr. fig. 13), muligvis den, der omtales 1862;¹¹ svarende til Fruerings (s. 2999). Rektangulær, med udsavet topstykke mellem drejede kugler. Store sømophængte, hvidmalede plader med sortmalede tal. Anbragt foran †kakkellovnen i skibets nordøsthjørne.

Kirkestævnetavle, 1800rne, af fyr, 10 x 41,5 cm, sortmalet, med hvidmalet fraktur: »Kirkestævne«. På våbenhusets østvæg.

Kirkeskibe.³³1) Koffardiskibet »Enighed 1756« (fig. 31) ifølge indskrift »Skænket (bygget?) af Rasmus Katrup af Klappergaarden, Bjerdrup An(n)o 1756. Restaur. 1948. af D. A. Jensen«. Det er et såkaldt katskib, en hollandsk, tremastet model udført i asketræ, det brede skrog med yderklædning (barkholter) og lasteporte i siderne samt jagtstævn. Det høje agterkastel har udsåret spejl, der forneden bærer skibets årstal og navn, med skårne versaler. I feltet en samtidig malet, naiv fremstilling af en mand og en kvinde. Feltets ramme er rød, indskriften hvid; på de opslåede vinduesluger er (ny?)malet hvide malteserkors på rød bund. Skrogets nedre del med køl grønmalet, den øvre del afstribet med fra oven okkergult mellem sorte striber, herefter rødt, blå, hvidt og grønt. På kølens styrbords side er giverindskriften malet med sort fraktur. 1946 blev skibet fundet på loftet og efter restaurering⁵⁴ ved D. A. Jensen ophængt under jordbuen mellem langhusets 2. og 3. fag.

2) (Fig. 30). Model af barken »Neptun - Kolding«, bygget 1939 af ovennævnte D. A. Jensen⁵⁵ og skænket af fhv. skibsfører Conrad P. C. Jensen, Hørning. Skibet har dobbelte merseræer og stævn med spiralkrølle med lille galionsfigur, en mand (Neptun?) med kalot og trefork. På agterspejlet er pålimet en oval med skibets navn. Skroget sort, med hvidt på stævnets detaljer og navn, kølen grøn. Galionsfiguren har blå kappe og røde ærmer og kalot. Ophængt 1946 i langhuset mellem 1. og 2. fag.

Ljsekroner. 1-2) 1906 og 1909, udført af gørtlerfirmaet Erstad-Pedersen, Århus.⁵⁶ To ens

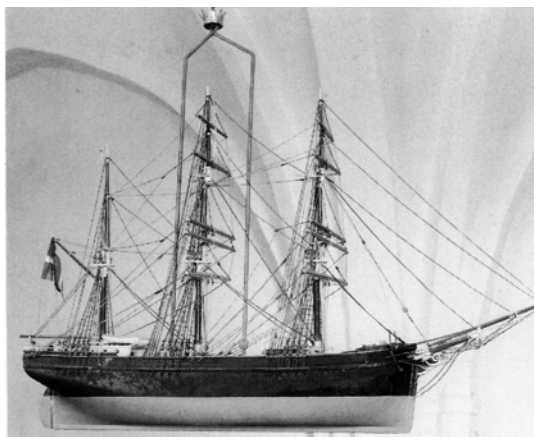

Fig. 30. Kirkeskib bygget 1939 (s. 3093). NE fot. 1985. - *Ship built 1939.*

Fig. 31. Kirkeskib skænket 1756 (s. 3093). NE fot. 1985. - *Ship, donated 1756.*

kroner af messing, hver med to gange otte arme med delfinled og stor hængekugle midtdelt af bånd, hvorpå graveret skriveskrift: 1) »Skænket til Hørning Kirke anno 1906 af Møller J. Dam og Hustru Karen f. Møller, af Bodil Mølle og Gaardejer J. Rasmussen og Hustru, Petrine, f. Møller af Hørning«. 2) »Skænket af Hørning Sogns Menighed Aar 1909«. - Ophængt i langhusets 1. og 2. fag. 3) 0.1920, barokkopi af messing, med otte grenede arme og stor hænge-

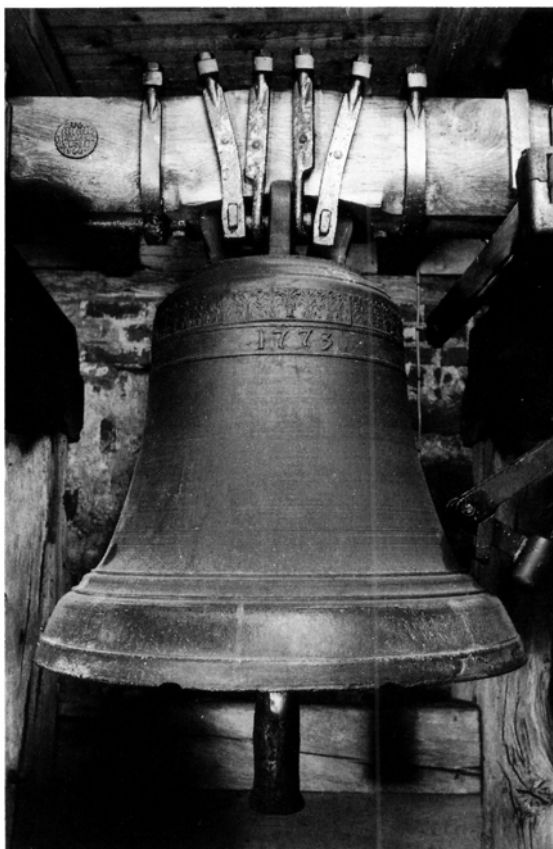

Fig. 32-33. Klokke nr.1, støbt 1773. 32 Klokken. 33 Frise om halsen (s. 3094). J.F. fot. 1985. - *Bell no. 1, cast 1773.*

kugle. 1976⁵⁷ ophængt i koret. - †*Lyseskrone* nævnt 1616.¹⁰

En †*ligbære* er tidligst nævnt 1681.³¹ 1749/50²³ betalt Niels Larsen Schou for en ny.

Jordpåkastelsesspade, nævnt 1862,¹¹ med drejet håndtag. Det afkortede skaft har påsat lille spa-deblad af jern. 1862 i våbenhuset, nu ude af brug, i ligkappellets materialrum.

Klokker. 1) (Fig. 32). »1773«, 74 cm i tv. Om halsen et bånd med årstallet og herover en frise (fig. 33), ganske svarende til †Årslevklokkens fra 1774 (s. 1560), med planteornamenter og små, klokkeformede mænd bærende fantasiplanter.⁵⁸ Et karnisformet led danner overgang til slagkanten. 1960 omhængt i lige vuggebom, den tidligere egetræsbom ligger nu i klokkestokværket.

2) 1973, ifølge indskrift med reliefversaler på legemet: »Jeg støbtes til Hørning kirke i året 1973 af Alfred Paccard, Annecy le Vieux, Frankrig«, samt vers. Om halsen frise med blade, drueklaser og kornaks. 84 cm i tv. - Elektrisk ringeanlæg installeret 1976.

†*Klokker.* 1-2) Ved klokkeskatten 1528/29 måtte kirken aflevere to klokker:⁵⁹ 1) En »mar-neløse« klokke (dvs. uden hanke), der vejede 2½ skippund, og 2) en klokke, der med al jernfang (ophængt), vejede 2 skippund og 3½ lispund. 3) Støbt 1591, ifølge Danske Atlas.³⁷ 1614 smededes en knebel hertil.¹⁰ - I inventarierne for 1681f.³¹ omtales kun én klokke i tårnet.

Klokkestole. Klokkerne er ophængt i hver sin stol, nr. 1 i en gammel, af eg, med skræstivere til fodremmen i hver side, muligvis fra 1684/85,³¹ da klokkeværket i tårnet blev udskiftet på grund af brøstfældighed. Nr. 2 er ophængt i samtidig klokkestol, en kopi, i eg, af den ældre, opstillet ved siden af denne.

GRAVMINDER

Gravsten. 1) (Fig. 34), romansk, af rødlig granit med sorte korn, trapezformet, 165 x 58-51 cm; det øvre venstre hjørne afslået. Stenen er af en på egnen ret udbredt type og formodentlig udført i »mester Eluis« værksted, kendt fra en sten i Randlev (s. 2486, nr. 2). Den er indrammet af

en dobbelt tovstav, der tillige tværdeler den i et stort midtfelt og to mindre mod enderne, det øvre tomt, det nedre med en konturhugget, seksbladet roset. I midtfeltet et Georgskors, med midtknop, på enkeltsoet tovsstavsstage plantet på en lille tovsstavshøj. Stenen lå 1890 ved kirkegårdens nordmur, men skulle efter sigende have været indmuret i kirken. Efter J. Magnus Petersens forslag 1893 blev den indmuret i våbenhusets vestvæg.

2) (Fig. 35), 1593, med portrætrelief af husfoged på Skanderborg slot Jens Matzen⁶⁰ samt indskrift over ham og hans datter, begge t1592. Grå kalksten, 123 x 65 cm, rammen foroven cementlappet. Stenens fintprofilerede ramme er på den øvre halvdel smykket med æggestav og perleliste. I dette felt er på glatslebet baggrund og i højt relief hugget en fremstilling af en fornemt klædt mand, i halvfigur, let vendt mod højre. Ansigtet har, trods en kraftig nedslidning, karakter af portræt: næsen er bred, det smalle overskæg nærmest snoet. Han har tætsiddende, smal pibekrave og bærer kappe med opslået, rundet krave; i højre hånd holder han handsker. Ud for ansigtet er indhugget et bomærkeskjold med hans initialer »IM« over tallet »93«, formodentlig markerende årstallet 1593. På stenens nedre halvdel er indskriften indhugget med fordybet fraktur: »Vnder denne steen Ligger Begrafuen (æ)rl(ig) mand Jens Madtzen som boede i freersløff oc døde den 29. dag Augusti Anno domini 1592. Her hos Ligger oc han(s) kiere daatter dorette Jensdaatter som døde VIII dage Effter han(n)om. Gud Giffue dennom medt alle chrisstene(!) En gledelig oc ærefuld opstandelze.« Den finthuggede sten er ifølge C.A.Jensen (Gravsten II, nr. 662) udført i det såkaldte jyske gravstensværksted. 1874 lå den ifølge Uldall i skibets gulv lige ved indgangen, men blev efter J. Magnus Petersens forslag 1893 indmuret i våbenhusets vestvæg.

3) (Fig. 36), o. 1600, med sekundær indskrift o. 1681. Bleggrød kalksten, 208 x 92,5 cm. Inden for en enkel profilkant optages stenens flade af et rektangulært skriftfelt, i relief, omgivet af en kraftig kartoucheramme, hvis øvre rulleværks-hjørner bøjer til siden for en fremstilling af den

opstandne Kristus. Denne træder velsignende frem på skriftrammen, støttet til sin sejrsfane. I stenens hjørner cirkler med evangelistsymboler holdende skriftbånd med deres navne, med fordybede versaler, foroven »S. Mathevs« og »S. Marcvs«, forneden »S. Lvcas« og »S. Iohannes«. I skriftfeltet er den oprindelige indskrift udslebet for at give plads til en sekundær, med

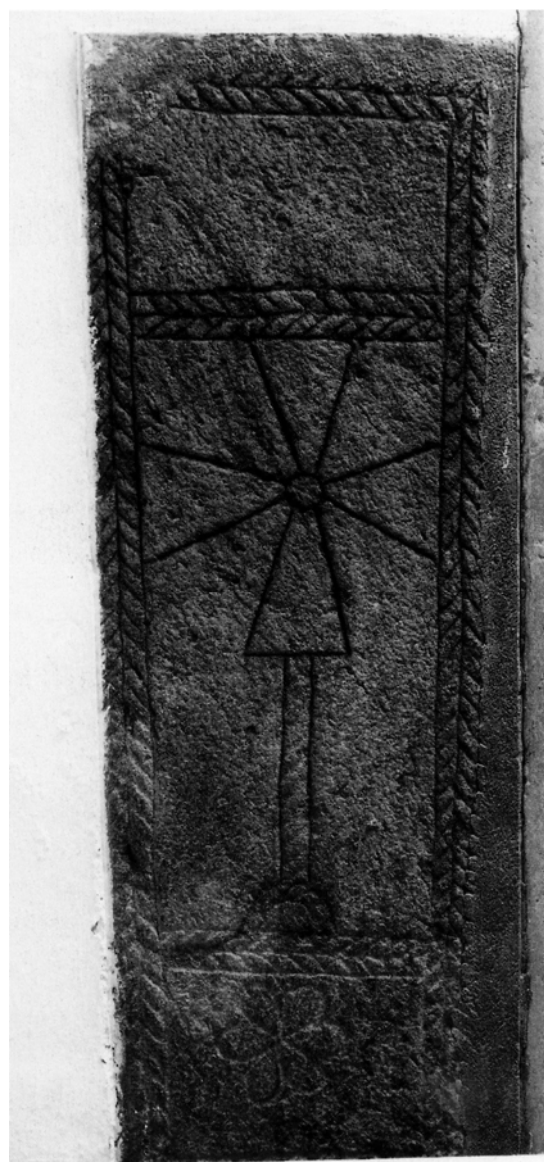

Fig. 34. Romansk gravsten, nr. 1, formodentlig fra »mester Eluis« værksted. Beskåret forneden (s. 3094). NE fot. 1985. - *Romanesque tombstone no. 1, probably from »master Elui's« workshop.*

fordybede versaler, over Ollvf Pedersøn Freesløf, fordum herredsfoged i Hierlmsløf(!) herred,⁶¹ som boede i Hon(n)ing (o: Hørning) og døde 24. maj 1681, 64 år gl., og hustru Kierstin Madzdaatter, †<2. juli 1689, 57 år gl. De levede sammen i ægteskab i 24 år og blev velsignet med fire sønner og fire døtre. På skriftfeltets nedre rammetunge ses Oluf Pedersens fordybede, sammenskrevne initialer »OP«. 1874 lå stenen i skibets gulv lige ved indgangen, men blev ligesom nr. 2 indmuret i våbenhusets vestvæg efter 1893.

4) 1622(?), over ærlig og velagt mand ... tz Mikelsen i Hørni(n)g, »(f)ød i den same gaar(d) som ... vor herre han(n)om 30 ...«, som døde 16??, og hustru Karen Rasmvdaater, f. i Bering, død ?. Nederst årstallet 1622(?). Gråsort kalksten, 134,5 x 117,5 cm, også 1893 meget nedslidt og brækket i to stykker. Inden for en kantbort med attisk slyngbånd og roset i hvert hjørne samt midt på hver side optages stenens flade af indskriftens let skrånede reliefversaler.⁶² Lå 1890 i skibets gulv inden for kirkedøren, men ligesom de øvrige sten kort efter 1893¹¹ indmuret i våbenhusets vestvæg.

†*Gravtræer*. 1) 1747/48²³ fik beboerne i »Boelmølle« tilladelse til uden videre betaling »at indlægge et ligtræ« over salig møller Berthel Fischer,⁶³ da de på egen bekostning havde ladet indsætte et »højest fornødent vindue« (jfr. s. 3080). 2-3) 1750/51 opregnede kirken til indtægt 1 rdl. 32 sk. for to ligtræer på sal. Søren Pedersens og hans hustrus lejersted, »når hun ved døden afgår«. 4-5) 1753/54 fik kirken samme beløb for ligtræer over Rasmus Laursen af »Fregersleuf« og Mads skræder af »Biertrup«.²³

Hørning-runestenen,⁶⁴ der 1849 blev fundet på en mark ved Beringbro, blev samme år opstillet

Fig. 35. Gravsten nr. 2, 1593, med portrætrelief af husfoged på Skanderborg slot Jens Matzen, †1592 (s. 3095). NE fot. 1985. - *Tombstone no. 2, 1593, with portrait relief of Jens Matzen, steward of the household at Skanderborg Castle, †1592.*

i kirkens våbenhus, men senere flyttet til kirkegårdsgærdet. Herfra overførtes den 1873 til Århus historisk-antikvariske samling. Nu i Forhistorisk Museum, Moesgård.

KILDER OG HENVISNINGER

Ved embedet: Synsprot. 1862-1885. - Se i øvrigt fortegnelse over arkivalier vedr. kirkerne i Skanderborg amt i almindelighed s. 2874 samt forkortelser s. 2875.

NM2: Håndskrift.: F.Uldall: Om de danske Landsbykirker II, 1874, s. 68-69. - Indberetninger ved sognepræst Anton Hansen 1890 (gravsten nr. 1), J. Magnus-Petersen 1893 (gravsten), Georg N. Kristiansen 1946 (forundersøgelse af inventar), 1949 (inventar), V. Norn 1947 (bygning og inventar), Bent Meyer 1983 (malerier på orgelpulpitur), Vibeke Michelsen og Jens Jørgen Frimand 1985 (inventar og gravminder), - Udskrift af de gennemgåede arkivalier findes i NM2.

Notebøger. NM2: C. M. Smidt CXLI, o. 1925, s. 10-11 (bygning og inventar); V. Norn, I, 1929-35, KdeFL III, 1-3 (1972).

Tegninger og opmålinger. NM2: Litografi af runesten ved Wimmer u. år. - Tegning af gravsten ved Magnus Petersen 1869. - Skitse af døbefont, u.navn. 1902. - Kalker af indskrifter på altertavle ved Georg N. Kristiansen 1949. - Kopi af plan og snit 1:50, opmålt 1971-72 af Poul E. Find, Bjarne Nielsen, Torben Olesen og Finn Skov fra Arkitektskolen i Århus. - Opmåling af korets østgavl ved Sten Jørgensen og Aino Sjöberg 1972-74. - *Kgl. bygningsinsp. Århus:* Bl.a. tegninger og beskr. vedr. kirkegårdsudvidelser 1971 og 1986.

Litteratur: Chr. Heilskov, i ÅrbÅrhSt. XII, 1929, s. 1-32, især s. 28-32; P. C. Nørgård: Hørning kirke. Besøgsvejledning 1973 med supplement 1987; Medd-ÅrhSt. 1968, s. 50-51 (ligkapel), 1973, s. 60-63 (KdeFL: Hørning Kirke, i rækken Klenodier i Århus Stifts Kirker), 1974, s. 69-70 (klokker).

Historisk indledning ved Per Ingeman, beskrivelse af kirkegård og bygning ved Kjeld de Fine Licht, tkalkmalerier, inventar og gravminder ved Vibeke Michelsen, orgler ved Ole Olesen. Engelsk oversættelse ved Jean Olsen. Redaktionen afsluttet 1988.

1 RA. DaKanc. Fortegnelse og div. dok. vedk. kirker og sognekald i Danmark og Norge 1630-1702.

2 LA Vib. Århus bispearkiv. Kirker solgt på auktion 1691-1711 (C 3. 1149); jfr. Kronens Skøder III, 468 (1712).

3 Kronens Skøder IV, 177 og LA Vib. Århus bispearkiv. Kirker på ryttergodser 1713-24 (C 3. 1155).

4 Auktionsprot. i LA Vib. Skbg. rytterdistrikt 1717-67. Jordebogsekstrakter og arkivalier vedr. ændringer af godsets omfang 1719-69 (G Ryt. 8.9).

5 LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes jura patronatus 1756-88 (C 3. 1154).

6 LA Vib. Det Skbg. distrikts birks skode- og panteprot. 1800-08, fol. 289-90 og 1789-1800, fol. 636 (B 61 F. SP. 5 og 4).

7 LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkernes istandsættelse m.m. 1804-23 (C 3. 1151).

8 LA Vib. Provstearkiver. Hjelmlev herred. Synsprot. 1803-12 (C 30 F. 2).

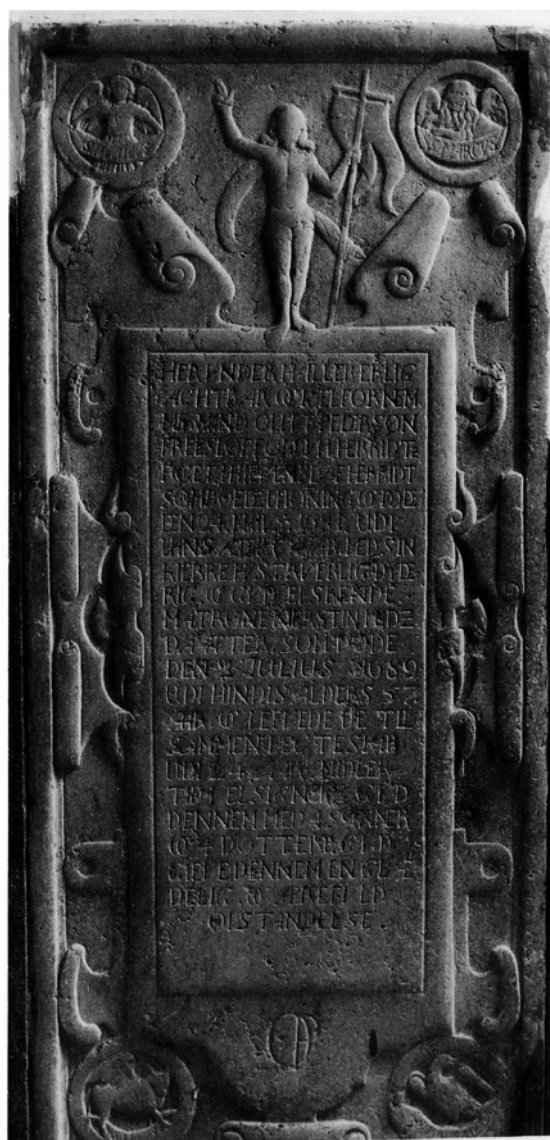

Fig. 36. Gravsten nr. 3, o. 1600, med sekundær indskrift o. 1681. Beskåret foruden (s. 3095). NE fot. 1985. - *Tombstone no. 3, c. 1600, with secondary inscription c. 1681.*

- 9 Danske Kirkelove I, 455, jfr. s. 335.
- 10 RA. Rtk. Seks års kirkerøgsk ... 1620 (B 184e).
- 11 Synsprot. 1862 ff.
- 12 LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkesyn 1700-1803 (C 3. 1166-76).
- 13 LA Vib. Ryttergodserne. Synsprot. for kirker i Skbg., Dronningborg og Kolding rytterdistrikter 1724-35 (G Ryt. 7.1).
- 14 LA Vib. Provstearkiver. Hjelmlev-Gern hrdr. Synsprot. 1826-63 (C 32.2).
- 15 LA Vib. Provstearkiver. Århus amts sdr. provsti. Synsprot. 1817-54 (C 301. 2).
- 16 LA Vib. Provstearkiver. Hjelmlev-Gern hrd. Synsprot. 1863-1915 (C 32.3).
- 17 Uden for søndre port er i en støbt, cirkulær kumme placeret et springvand i form af en svane af zink, som strækker halsen lodret i vejret. Figuren, hvis fremtidige plads ikke er fastlagt, stod ved århundredskiftet på en af de private lodder syd for kirkegården.
- 18 Abrahamsen: Orientering, s. 56: 19,7°.
- 19 Da pudsen var banket af ved Sabro kirkes indvendige istandsættelse 1965, forekom materialernes fordeling i væggene snarest at afspejle leverancernes successive ankomst.
- 20 E. Thomsen: Bygningsstenen i Grenåegnens kalkstenskirker. Hikuin IX, 1983, s. 65-78, og Kalken i Virring kirke og lidt om kalkstenskirkerne på Djursland. HistÅrb. Randers amt 1985, s. 15-22.
- 21 Skibshistorisk museum i Roskilde finder ridset for skematisk til at kunne dateres.
- 22 Uden nærmere karakteristisk nævnes vinduesramme i ÅrbOldkHist. 1898, s. 63.
- 23 RA. Rtk. Rgsk. 1660- ca. 1848. Kirkerøgsk. Skbg. rytter distrikt 1739-67.
- 24 C. M. Smidt: Notebog, s. 10.
- 25 KancBrevb. 15. februar 1581.
- 26 Et forsøg på ad dendrokonologisk vej at datere de egeplanker, der overdækker åbningerne, har været resultatløst.
- 27 1972 (note 11) blev ophængningsanordningen for glamhullernes lemme ændret, og i hvert fald siden da er de i Traps femte udgave (1968) omtalte brevdUER ikke observeret.
- 28 LA Vib. Århus bispearkiv. Kirkerøgsk. m.m. vedr. landsogne 1671-1712 (C 3. 2434).
- 29 Noterne 11 og 14.
- 30 I nordsiden har været indmuret et skab, der fjernes 1949 (s. 3091).
- 31 RA. Rtk. Rgsk. 1660-ca. 1848. Århus stifts rgsk. 1680-94.
- 32 LA Vib. Århus bispearkiv. Kirker på ryttergodser 1713-24 (C 3. 1155).
- 33 P. C. Nørgård: Høring kirke.
- 34 1853 ønskedes »alteret«, antagelig alterbordet, om- sat, forandret og forsynet med ny »beklædning«, men det vides ikke, hvad der blev udført (note 14).
- ³⁵ Indb. ved Georg N. Kristiansen 1946. Måske stammede panelet fra o. 1853 (jfr. note 34).
- 36 LA Vib. Århus bispearkiv. Hjelmlev herredsbog 1687 (C 3. 1105).
- 37 Jfr. omtalen i DaAtlas 1768, s. 194.
- 38 På fodstykkets øvre rammeliste er bagpå skåret forskellige (degne?)navne, med versaler: »Ericus Seve- rini Pind 1660 i (sammenskrevet) HA (eller AN) i=ei (sammenskrevet) de. Johannes. Thomæus. Scotus. 1645.« På fodstykkets bagside »NMS 1657«, »NK LK 1839« og på rammen »NAB(L?)«.
- 39 Kun de to øverste planker har fuld »højde«, og et nyt bræt er tilføjet forneden for at bøde på »afkort- ningen«.
- 40 Kalke, fra restaureringen, af den dårligt bevarede og nu stærkt rekonstruerede indskrift.
- 41 Ses af sporene af den oprindelige staffering, der fortsætter på gesimsens underside oven over kapitæ- lerne. Gavlens topspir er måske samtidig erstattet af kugler, der atter er fjernet 1948.
- 42 Maleriet omtalt i inventariet 1862 (note 11). Til- svarende tmaleri fandtes bl.a. i Fruering (s. 2990).
- 43 Signeret »R. Chr. efter A. Dorphs Komposit(ion)«. Jfr. Blegind s. 3051.
- 44 1661 fik guldsmeden borgerskab, og 1681f omtales kalken i inventariet (note 31).
- 45 I DaAtlas, s. 195, note e, er omtalt »et Stykke Guld, som Disken til en Kalk«, der skulle være fundet øst for Høring »for endeel Aaringer siden« og derefter sendt til Kunstammeret. Ifølge Bente Gundestrup, Kunstammerprojektet, kendes intet hertil.
- 46 Jfr. KancBrevb. 24. dec. 1593 og 27. febr. og 22. maj 1595, jfr. Chr. Heilskov, s. 15, 19.
- 47 Bestemt af dr. Hiltrud Westermann-Angerhausen, Münster.
- 48 Notits af C. A. Jensen, jfr. fot.
- 49 Viggo Norm, notebog I, 1929-35.
- 50 Uldall karakteriserede den 1874 som »ganske sim- pel«, altså uden figurer.
- 51 Antiquariske Annaler III, 1820, s. 197f.
- 52 Ved Jørgen Olrik, jfr. brev til sognepræsten i Hø- ring, j.nr. 428/01 i NM2. Jfr. i øvrigt KancBrevb. vedr. husfoged på Skbg. Jens Matzen (se note 60 til gravsten nr. 2), boende på gården i Holm i Freger- slev, samt livsbreve til Terkel Hansen i samme landsby.
- 53 Henningsen: Kirkeskibe. Skbg. s. 107f, jfr. note 33.
- 54 En rekonstruktion efter »det sparsomt foreliggende materiale« (Henningsen).
- 55 Maskinmester Jensen, Hovedgaard, senere leder af Glud museum, udførte arbejdet under sejlads. Hans far havde i flere år været styrmand på »Neptun«.
- 56 Lysepiber ændret og el monteret 1976.
- 57 Kronen købt hos gørtlerfirmaet Erstad-Pedersen, Århus, der havde erhvervet den fra en privatmand (venligst oplyst af firmaet).

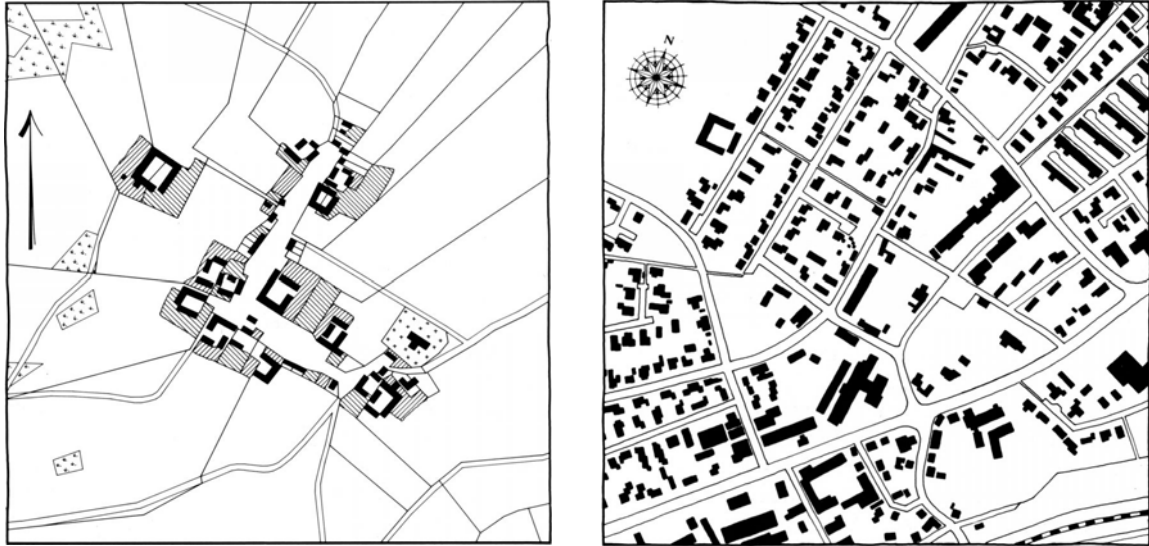

Fig. 37. Hørning 1778 og 1888, 1:10000. T.v. matrikelkort, opmålt af Andreas Haar, med ændringer til 1853. Kopieret 1982 af Birgitte Andreasen. T.h. samme område, kommunalt matrikelkort kopieret af KdeFL 1988. - *Map of the village 1778 and 1888.*

58 Matricen måler 5 x 19 cm og er anvendt syv gange.
 59 RA. Rgsk. indtil 1559: 1528-29. 4. Fortegn, over indkrævede klokker ... 1529. Læg 7, s. 9 og 5.
 60 Jfr. KancBrevb. 8. nov. 1578, 8. nov. 1579 og 24. febr. 1581, hvorved fogeden fik tilstået livsbrev på en gård i Fregerslev med en til gården hørende enemærkejord, samt fritagelse for ægt, arbejde og landgilde. Når han ikke var i kongens tjeneste, skulle han stå til rådighed for lensmanden. Jfr. Heilskov, s. 13f.

61 Jfr. Chr. Heilskov i ÅrbÅrhSt. 1920, s. 84.
 62 Af type svarende til sten i Viby (s. 2144, nr. 4).
 63 Vedr. Bodil mølle og ejeren, Bertel Henrich Fischer, der 1740 fik kgl. privilegium på indretning af en hølé- og skæreknivfabrik, se Chr. Heilskov 1929, s. 24.
 64 Danmarks runeindskrifter ved Lis Jacobsen og Erik Moltke, 1941-42, nr. 58, og Moltke: Runerne, s. 259 og 222.

SUMMARY

The high-lying parish church of Hørning is a country church of medium size. The oldest part of the building (chancel and nave) presumably dates from after the middle of the 12th century, and it is noteworthy because of the mixture of building materials employed in the fabric. Field

stones predominate but limestone, bog iron and tufa are also included. The limestone comes from a quarry on the east coast of Jutland (Fornæs), whereas the rest of the materials are more local. The chancel gable, enriched by three blind recesses (figs. 1 and 4), is built entirely of lime-

stone. Likewise, decorative details such as the frieze of blind arcade arches on the walls of the chancel is of limestone. Voussoirs of pale limestone and dark bog iron are used in at least one window in the nave (fig. 8).

Like most other churches vaults were put up in the chancel and nave of Hørning Church in the last phase of the Middle Ages. A tower and porch were added to the nave during the same period. Numerous details in the construction of the tower link it architecturally with other contemporary towers in the diocese of Århus. The uppermost storey was pulled down at the close of the 16th century.

The oldest items of church furniture are the font, re-hewn in more recent times, and a censer from c. 1200, probably imported from Westphalia. The altar-piece from 1593 is a fine example of Renaissance craftsmanship. It has undergone

several alterations, at the latest of these in 1888 a painting was put in by a local artist. A clerk at Skanderborg Castle and his wife donated candlesticks for the altar in 1598, and the pulpit c. 1600, attributed to an active Carpenter in the area, Oluf Olufsen of Hedemølle (cf. for example, Hundslund, p. 2667). Two votive ships hang in the nave, one is a merchantman (1756), the other a barque (1939). There is a bell cast in 1773 by an unnamed bell-founder, who has also probably cast a bell for Årslev Church (p. 1560).

A Romanesque tombstone should be mentioned, it is a type fairly widespread in the area, presumably made by workshop of »Master Elui« (cf. Randlev, p.2486). On two tombstones from c. 1600 are respectively a portrait relief of a steward of the household at Skanderborg Castle, and a Renaissance cartouche framing a secondary inscription.